

Rūta ŽARSKIENĖ

Laidotuvių repertuaras ir paribių gyventojų tapatybė: Raseinių rajono atvejis

*Funeral Repertoire and the Identity of the Periphery Population:
The Case of the Raseiniai District*

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Antakalnio g. 6, LT-10308 Vilnius, Lietuva
El. paštas: ruta@liti.lt

Anotacija

Straipsnio autorė nuo 2004 m. tyrinėja iki šiol Žemaitijoje gyvuojančią pučiamųjų instrumentų ansamblių / orkestrų tradiciją, kuri glaudžiai susijusi su šio krašto šermenų apeigomis ir jų muzikine išraiška. Ji, kaip ir dauguma Lietuvos etnologų, manė, kad Žemaičių Kalvarijos Kálnai – pagrindinis katalikiškų laidotuvių kūrinys, kurį atliekant tradiciškai dalyvauja pučiamieji instrumentai, būdingas visam Žemaitijos regionui ir gali būti laikomas netgi jo simboliu. Tačiau 2015 m. Raseinių rajone atlikti lauko tyrimai parodė, kad taip nėra. Čia, kaip ir kitose Žemaitijos vietose, gyvavo stipri pučiamųjų instrumentų ansamblių / orkestrų tradicija, tačiau pagrindinis laidotuvių kūrinys – Švč. Jėzaus Vardo rožinis, o ne Kálnai. Taigi šio straipsnio tyrimo objektas – laidotuvių repertuaras ir jo skirtumai didžiojoje etnografinės Žemaitijos dalyje ir jos paribyje – Raseinių rajone bei šį skirtumą nulėmusios priežastys. Pasitelkusi istorinį, analitinį, pusiau struktūruoto interviu ir geografinį kartografavimo metodus bei pastarųjų metų ekspedicijų duomenis autorė aptaria Žemaičių Kalvarijos Kalnus ir Švč. Jėzaus Vardo rožinį, jų atlikimo savitumus, trumpai apžvelgia Raseinių krašto istoriją ir tarminę situaciją, gilinasi į gyventojų tapatybės ir savimonės klausimus. Atliktas tyrimas atskleidė, kad Raseinių rajone, ypač jo pietrytinėje dalyje, susipina žemaitiška ir aukštaitiška tradicijos, todėl gyventojams sunku tapatintis vien tik su žemaitiška tradicija. Tai patvirtina ir šio regiono šermenų repertuaras bei muzikavimo papročiai.

Reikšminiai žodžiai: Žemaičių Kalvarijos Kálnai, Švč. Jėzaus Vardo rožinis, Žemaitija, Raseinių rajonas, šermenys, pučiamųjų instrumentų ansambliai / orkestrai, regioninė savimonė, tapatybė, kultūrinis regionas.

Abstract

The brass band tradition, which has survived to this day in Žemaitija (Engl. Samogitia) and is closely linked to the wake customs of this region and their musical expression, has been researched by the author of this article since 2004. Like most Lithuanian ethnologists, she used to think that the *Kálnai* of Žemaičių Kalvarija (Engl. Samogitian Calvary Hills)—the main hymns of a Catholic funeral traditionally accompanied by brass instruments—were spread throughout the Samogitia region and could even be considered its symbol. However, field research conducted in the Raseiniai District in 2015 showed that was not the case. Although like other places in Samogitia, it boasted a strong brass band tradition, the main funeral chant was not the *Kálnai*, but the Rosary of the Blessed Name of Jesus there. Thus, this study is concerned with the funeral repertoire and its variations in the greater part of ethnographic Samogitia and on the periphery of the region, the Raseiniai District, as well as with factors that had determined the differences. Along with the findings of the most recent fieldwork, historical and analytical methods as well as those of the semi-structured interview and geographical cartography are used to explore the *Kálnai* of Žemaičių Kalvarija and the Rosary of the Blessed Name of Jesus as well as the specificity of their performance. A brief overview of the history of the Raseiniai District and the dialect situation in the area is also given; identity and self-awareness issues of the area's population are discussed. The study revealed that in the Raseiniai District, especially in its southeastern part, both Samogitian and Highlanders (Lith. Aukštaitijos) traditions co-exist, which makes it difficult for the residents to identify with the Samogitian tradition alone. The repertoire for wakes and musical performance customs prevalent in the area corroborate this assumption.

Keywords: Žemaičių Kalvarijos Kálnai (Samogitian Calvary Hills), Rosary of the Blessed Name of Jesus, Samogitia, Raseiniai district, brass bands, vernacular cultural region, identity, [regional] self-consciousness.

Įvadas

Laidotuvės sulaukia nuolatinio etnologų, etnomuzikologų, istorikų dėmesio, nes velionio išlydėjimas amžinybėn – viena konservatyviausių šeimos ir bendruomenės apeigų. Kaip tik Žemaitijos regione, kuriam nuo seno priklausė Raseinių kraštas, Lietuvos etnologų nuomone, išliko archajiškiausias laidotuvių, tiksliau, šermenų, apeigos ir papročiai (žr. Garnevičiūtė 2012; Stumbra 2011). Čia

dar ir šiandien giedamos tradicinės šermeninės giesmės ir Žemaičių Kalvarijos Kálnai, per atlaidus ir laidotuves galima išgirsti pučiamųjų ansamblio (dūdomis / trūbomis) pučiamas giesmių melodijas. Šaltinių duomenimis, pučiamieji instrumentai jau prieš keletą šimtmečių Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje buvo svarbūs ne tik karinėje, bet ir religinėje muzikoje. Jais buvo grojama lydint parapiją į piligrimines keliones (taip pat ir į Žemaičių Kalvarijos didžiuosius atlaidus), didžiųjų bažnytinių švenčių (Devintinių, vyskupų

sinodų ir pan.) metu; jais grota net atokiose provincijose titulinuose ir parapiniuose atlaiduose (Gričiūtė-Švėrebiene 2011: 135–138). Deja, ši tradicija beveik visiškai išnyko kituose Lietuvos regionuose, ji liko gyvuoti tik Žemaitijos liaudiško pamaldumo papročiuose (Žarskienė 2015). XIX a. antroje pusėje–XX a. pirmoje pusėje nedideli pučiamųjų instrumentų orkestrai buvo itin populiarūs vėl atgimstančios ir jau atsikūrusios Lietuvos sodžiuose ir miesteliuose, jais grota vestuvėse, laidotuvėse, per bažnytines ir valstybines šventes, kaimo ir miesto šokiuose ir pan. Tačiau vis dėlto kaip tik Žemaitijoje pučiamųjų ansambliai ar nedideli orkestrai, kuriuos paprastai sudarydavo 4–7 ir daugiau muzikantų, tapo neatstijama tradicinės gyvenamosios dalimi ir išliko iki pat XXI a. Etnologų nuomone, Žemaičių Kalvarijos Kalnų giedojimas, ypač kartu su dūdomis, ir suteikia šio regiono laidotuvėms išskirtinį žemaitiškumą (Stundzienė 2007: 42; Žarskienė 2013: 89; plg. Mardosa 2003: 275). Tačiau prieš keletą metų Raseinių rajone atliktų lauko tyrimų metu tradicinio „Laidotuvių orkestro“ muzikantai pareiškė, kad jie niekada negrojo Kalnų. Pasak jų, pagrindinis šio krašto laidotuvių kūrinys – Švč. Jėzaus Vardo rožinis. Taigi šiame straipsnyje ir bandoma pasiaiškinti, kaip muzikavimas šermenyse gali būti susijęs su krašto istorija ir gyventojų tapatybės formavimusi.

Žemaitijos laidotuvių papročių muzikinius aspektus savo darbuose aptarė Saulius Stumbra (2011), Rimutė Garnevičiūtė (2011, 2012), Rūta Žarskienė (2012, 2013). Žemaičių Kalvarijos Kalnus ir kitus liaudiško pamaldumo aspektus tyrinėjo Alfonsas Motuzas (2003, 2017 ir kt.). Apie Žemaitijos pučiamųjų orkestrų tradiciją rašė Albinas Batavičius (Tauragės krašto, 1995) ir šio straipsnio autorė (2009, 2013, 2015, 2018 ir kt.). Nuo 2004 m. ji atlieka lauko tyrimus šiame regione, o 2015 m. surengė ekspediciją Raseinių rajone, kuris šiuo požiūriu buvo visiškai netyrinėtas. Pastarojo lauko tyrimų duomenys ir paskatino autorę atidžiau pažvelgti į šio krašto muzikines tradicijas, jo istoriją, pagvildinti šio krašto gyventojų tapatybės klausimus.

Žemaičių Kalvarijos Kalnai – žemaičių tradicinės kultūros simbolis

Tradicinės laidotuvės Žemaitijoje ar net žemaitiškos laidotuvės Vilniuje, Kaune ar Marijampolėje dar ir šiandien beveik neįsivaizduojamos be Žemaičių Kalvarijos Kalnų giedojimo. Žemaičių Kalvarijos Kalnus galima pavadinti pagrindiniu žemaitiškų katalikiškų laidotuvių kūriniu, tiksliau – tradicine apeiga. Žemaičių Kalvarijos Kalnai arba sutrumpintai tiesiog Kalnai – vientisas maldų ir giesmių vėrinys, skirtas Žemaičių Kalvarijai – Kryžiaus keliui (vietinių gyventojų ir kitų žemaičių taip pat vadinamam Žemaičių Kalvarijos Kalnais) apvaikščioti ir Kristaus Kančiai apmąstyti. Kryžiaus kelias buvo įsteigtas XVII a. pirmoje pusėje šiaurės Žemaitijos Gardų miestelyje, įsikūrusiame prie Varduvo

upės. Jį sudaro 19 koplyčių, kuriose yra 20 stočių, arba *stacijų* (lot. *statio* – buveinė). Galbūt todėl, kad koplyčios buvo pastatytos ant kalvų, žemaitiškai vadinamų kálnais, stotys taip pat imtos vadinti Kálnais. Pasak menotyrininko Augustino Vitėno, kad Kančios kelio stotys vadinamos tiesiog Kalnais, yra žemaitiškas savitumas, šis pavadinimas atitikmenų neturi jokioje kitoje šalyje (Vitėnas 2005: 237). Kryžiaus, arba Kančios, kelių vaikščiojimas – viena iš Romos katalikų bažnyčios pamaldumo formų. Juo tarsi atkartojama vedamo nukryžiuoti Jėzaus Kristaus kelionė Jeruzalėje į Kalvarijos, arba Golgotos, Kalną¹. Manoma, kad vienos pirmųjų Kalvarijų Europoje pradėtos steigti XV a. pradžioje Ispanijoje (Vasiliūnienė 2010: 49), tačiau bandymų būta jau kur kas anksčiau². Abiejų Tautų Respublikos teritorijoje pirmosios Kalvarijos 1604 m. įsteigtos Lenkijoje netoli Krokuvos – Zebžydovos Kalvarija, antrosios pradėtos kurti 1628 m. Pakošėje, o trečiosios – 1637 m. Žemaitijoje³. Pirmosios Lietuvos Kalvarijos buvo apipintos įvairiais regėjimais ir stebuklais, jau nuo pat jų įrengimo rinkdavosi didžiuliai būriai maldininkų ir piligrimų, apie visa tai buvo pasakojama istoriniuose ir poetiniuose 1648–1649 m. tekstuose (Vasiliūnienė 2010: 87–91). Įrengus Kalvarijas, miestelis buvo pavadintas Jeruzale, arba Naująja Jeruzale, tačiau šis pavadinimas neprigijo, ir ilgainiui tą vietą, norint atskirti nuo 1662 m. pradėtos kurti Vilniaus Kalvarijos, imta vadinti Žemaičių Kalvarija (Vaišnora 1958: 372–373).

Taigi žemaičiai Žemaičių Kalvarijos Kalnais vadino ir iki šiol vadina tiek pačias kalvarijas – Kryžiaus kelio stotis, tiek ir giesmes-maldas, kurios giedamos apvaikštant šį kelią. Kalvarijas lankantiems maldininkams buvo rašomi Kančios kelio vadovėliai, jie buvo skiriami Kalvarijoms apvaikščioti, iš jų žmonės mokėsi, kokias maldas kalbėti ir kokias giesmes giedoti prie kiekvienos Kančios kelio stoties (Vitėnas 2005: 231). Pirmas toks „vadovėlis“ lankantiems Žemaičių Kalvariją lietuvių kalba pasirodė 1681 m. Dominikono Jurgio Kasakauskio parengtoje maldaknygėje „Rožančius Švenčiausios Marijos Panos ir saldžiausio vardo Jėzuso“⁴ greta kitų maldų ir giesmių taip pat išspausdintos maldos ir giesmės, skirtos lankantiems Žemaičių Kalvarijos stotis. Skyrius pavadintas „Kialej kruwini Jezusa Christusa arba maldas, kurios atsiprowinie pri koplicziu Žiemaitiu Kalvarijos“ (Kasakauskis 1849: 157–208). Ši maldaknygė buvo tokia populiari, kad iki XIX a. vidurio išleista net 47 kartus (Vaicekuskas 2005: 184). Vėliau Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldos ir giesmės perspausdintos ir kitose maldaknygėse. XIX a. antroje pusėje ypač išpopuliarėjęs „Aukso altorius“ tapo vienu pagrindinių Kalnų, šiandien vadinamų Senaisiais Kalnais, giedojimo šaltinių. Apie Kalnų giesmių tekstų kilmę rašė literatūrologas Mikas Vaicekuskas (2005), tekstų ir melodijų – Alfonsas Motuzas (2003, 2017). Maždaug per keturiasdešimt metų nuo tada, kai Žemaičių Kalvarija buvo įsteigta, Kalnai jau buvo susiformavę kaip vientisa maldų ir giesmių sistema, todėl galima manyti, kad maldininkai,

apvaikščiodami naujai įsteigtas Kalvarijas, jau iki pasirodant Kasakauskio leidiniui, giedojo giesmes ir maldas, kurias galėjo būti išmokę iš anksčiau išleistų maldynų⁵ arba rankraščių, perteikiamų iš lūpų į lūpas (Žarskienė 2012: 377). Senuosiuose Kalnuose buvo daug slavizmų, pasenusių, kasdienėje kalboje XX a. nebevertojamų žodžių, todėl nuspręsta tekstus atnaujinti. Pasak Motuzo, Vatikano II visuotinis susirinkimas (1962–1965), jo sprendimų įgyvendinimas plačiai atvėrė duris gimtajai kalbai liturgijoje ir liaudies pamaldumo praktikose, susirinkimo dokumentų direktivos reikalavo laikotarpio dvasią atitinkančių maldaknygių (Motuzas 2017: 423). Taigi 1968 m. kunigo Jono Paliūko redaguotame „Liturginiame maldyne“ pasirodė naujoji Kalnų redakcija (vadinamieji Naujieji Kalnai), kuri galutinę savo versiją, giedamą ir šiandien, įgijo 1984 m. leidime⁶. Kai kurių Žemaitijos vietovių Kalnų melodijos pirmą kartą išspausdintos 1993 m. (žr. Motuzas 1993).

Žemaičių Kalvarijos Kalnai⁷ gali būti meldžiami ne tik apvaikštant Kryžiaus kelią. Parapijos bendruomenė, giminės ar kaimynai šias maldas ir giesmes taip pat meldžia ir gieda už gyvus ir mirusius per adventą, gavėnią ar kitu metu, už mirusį bei giminės mirusiuosius per šermenis, metines ir kitus mirties datų paminėjimus. Kalnų giesmės atliekamos vokaliniu arba vokaliniu-instrumentiniu būdu. XVIII–XX a., gal ir ankstesniais laikais procesijose, taip pat apvaikštant Žemaičių Kalvarijos Kalnus tradiciškai buvo naudojami variniai pučiamieji instrumentai (plačiau žr. Žarskienė 2015). Neturint prestižinių varinių pučiamųjų, procesijose galėjo būti grojama mediniais trimitais bei kitais liaudies muzikos instrumentais (Motuzas 2000: 116; Buračas 1993: 215–216). Kai Kalnai giedami apvaikštant Kryžiaus kelią, prie koplyčių / stočių maldininkai rečituoja maldas ir kalba poterius, o eidami nuo vienos stoties prie kitos, jie gieda (arba pakaitomis gieda ir groja) giesmes. Šermenyse giesmininkai ir muzikantai Kalnus atlieka sudėd aplink stalą gretimame kambaryje (XX a. šarvojant namuose, muzikantai dažnai stovėdavo lauke, už lango). XX a. pabaigoje keičiantis tradicijoms abi funkcijas – giedojimo ir grojimo – perėmė variniais pučiamaisiais grojantys samdyti muzikantai. Vėliau Kalnų giesmėms imta pritarti elektriniais vargonėliais, sintezatoriumi, kanklėmis, smuiku ir kitais instrumentais⁸.

Su pučiamųjų instrumentų ansambliu / orkestru Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmės tiek einant Kryžiaus kelią, tiek šermenyse būdavo atliekamos antifoniniu būdu, t. y. pakaitomis giedant ir grojant. Dažniausiai buvo giedama ir grojama pramaišiu: pirmą posmą (ar pusę posmo) – vien vyrai arba visi giesmininkai kartu, antrą – dūdos, trečią – moterys arba visi giesmininkai drauge, ketvirtą – dūdos. Šitaip Kalnai giedoti ir tuomet, kai juos atliko vien muzikantai (4–7 pūtikai). Nors apie tai rašyta ankstesniuose šio straipsnio autorės darbuose, vis dėlto dar kartą norisi atkreipti dėmesį į muzikologiniu požiūriu labai savitą atlikimo būdą. Kaip jau

1 pav. Budynėse. Rėzgalių k., Platielių sen., Plungės r. Fotografuota 1975 m. LMTA Etnomuzikologijos skyrius

minėta, tradiciškai atliekant Kalnus su dūdomis kas antras posmas (pusė posmo) yra grojamas, t. y. praleidžiama dalis teksto. Taigi muzikantų atliekama funkcija nėra estetinė, jie ne atkartoja pirmo posmo melodiją, o ją išgroja, t. y. muzikiniams garsais išsako antrą posmą kaip žodinį tekstą, nes paskui giedamas jau trečias posmas. Žiūrint formaliai, dingsta dalis giesmės teksto ir atskiruose Kančios kelio pasakojimuose nebelieka logiškos sekos. Tačiau Žemaitijoje šitoks atlikimo būdas nieko nestebina, nes tuo metu, kai grojama, žmonės mintyse perskaito likusią posmo dalį ar akimis seka tekstą ir susikaupę laukia savo eilės giedoti (žr. Žarskienė 2012).

Raseinių rajono laidotuvių tradicijos ir repertuaras. Švč. Jėzaus Vardo rožinis

Raseinių rajonas, esantis dabartinės etnografinės Žemaitijos pietryčiuose, garsus pučiamaisiais instrumentais grojančiais liaudies muzikantais (vietinių vadinamais dūdoriais, trūbininkais ir pan.) ir beveik visą XX a. gyvavusia liaudiška pučiamųjų instrumentų orkestrų tradicija. Projektą, skirtą šio arealo pučiamųjų orkestrų tyrimui, parėmus Lietuvos kultūros tarybai, straipsnio autorė vykdė kartu su Vaiva Poškaite-Tomaševič. Jos giminės kilusios iš labiausiai į pietryčius nutolusio Raseinių rajono pakraščio – Betygalos, o senelis – buvęs žymus šio krašto muzikantas Kazimieras Poška. Taigi Betygalos apylinkės ir tapo ekspedicijos tyrimų centru. Čia, aplinkiniuose kaimuose, XX a. pirmoje–antroje pusėje tuo pačiu metu gyvavo net keletas pučiamųjų orkestrų. Juos iš savo šeimos narių ir kaimynų suburdavo žymesnieji kaimų muzikantai, kilę iš muzikalių šeimų, tarnavę Lietuvos, vėliau – tarybinėje kariuomenėje. Tarpukariu orkestrai dažniausiai grieždavo vestuvėse, sovietmečiu – laidotuvėse. Pirmasis prisimintas orkestrų iniciatorius buvo Liudvikas Digrys (1894–1982, gyv. Zaroslės k.). Kiek vėliau iš kaimynų ir kitų kaimų dūdorių pučiamųjų orkestrą subūrė klarnetininkas, buvęs Nepriklausomos Lietuvos kariuomenės muzikantas Vincas Bakšys (1898–1961, gyv.

Saugailių (Leckavos) k.). Digrio ir Bakšio orkestruose grojo, o vėliau, jiems mirus, būrė muzikantus Poška (1913–2002, gyv. Puknaičių, vėliau Srauto (Beretiškių) k.). Nuoširdžiai pamėgęs pučiamuosius instrumentus, jis groti išmokė ir savo sūnus: Visvaldą Juozą (g. 1943) – kornetu, Julijų (g. 1947) – altu, Anatolijų (g. 1951) – baritonu. Jis buvo pirmasis ir giminaičio Vaclovo Stulginsko (g. 1942) mokytojas. Šis, tarnaudamas sovietų kariuomenėje ir grodamas pulko orkestre, išmoko gerai pūsti kornetą. Grįžęs iš kariuomenės, įsikūrė Pakiršinyje (Radviliškio r.) ir čia, greta pagrindinio melioratoriaus darbo, Pakiršinio kultūros namuose subūrė ir vadovavo vaikų ir suaugusiųjų dūdų orkestrams, kaimo kapelai ir kitiems saviveikliniams kolektyvams. Ekspedicijos metu buvo mėginta suburti buvusius dūdorius ir įrašyti jų atliekamus kūrinius, tačiau bandymas buvo nesėkmingas, nes kai kurie muzikantai jau seniai nebegrojo ir jiems nepavyko gerai atlikti norimo kūrinio. Didžiausiu projekto atradimu tapo tradicinės sudėties „Laidotuvių orkestras“, gyvuojantis Raseiniuose. Pasak muzikantų, šis orkestras, gyvavęs iki 1997 m. ir vėl atkurtas 2012 m., teikia tradicinio giedojimo ir muzikavimo laidotuvėse paslaugas Raseinių jų apylinkių ir kitų rajonų žmonėms. Žinodamas, kad žmonėms dar vis reikalingos laidotuvėse dūdos, orkestrą subūrė iš Betygalos krašto kilęs vyresnės kartos trimitininkas ir multiinstrumentalistas Kasparas Babonas (g. 1945 m. Gedvidų k., gyv. Raseiniuose). Čia kartu su Babonu (trimitas) grojo ir trys jaunesnės kartos (gimę 1960, 1966 ir 1967 m.) muzikantai, pučiantys trimitą, tromboną ir tūbą.

Sovietmečiu muzikantams, kurie dalyvavo dar ir įmonės ar kolūkio orkestre, tekdavo groti ir privalomų švenčių metu bei komunistų partijos narių laidotuvėse. Dėl dažno grojimo tarybinėse laidotuvėse iš tokių orkestrų buvo net ir pasišaipoma. Pavyzdžiui, Radviliškio pučiamųjų orkestras buvo pramintas „Kapų aidais“⁶⁹ (aliuzija į sovietmečiu populiarius vokalinius instrumentinius ansamblius „Kopų balsai“ ir „Vilniaus aidai“). Įmonių ir kolūkių orkestrai grieždavo tik gedulingus maršus iškilmingai lydint velionį į amžinojo poilsio vietą. Katalikiškose laidotuvėse šermeninės giesmės buvo giedamos ir grojamos pakaitomis su pučiamaisiais. Tai gi iš pirmo žvilgsnio atrodytų, kad Raseinių krašto tradicija niekuo nesiskyrė nuo kitų Žemaitijos vietovių. Skirtumų išryškėjo klausinėjant apie repertuarą ir jo atlikimo būdus. Kadangi dauguma pateikėjų buvo augę sovietmečiu, kalba vis pakrypdavo apie populiariausią to meto muzikantų užsiėmimą – grojimą laidotuvėse, ir paaiškėjo, kad Kalnai, be kurių net ir šiandien neįsivaizduojamos žemaitiškos laidotuvės, čia nebuvo atliekami.

Raseinių krašte „pagrindinis“ laidotuvių kūrinys – ne Žemaičių Kalvarijos Kalnai, o švenčiausiojo Jėzaus Vardo rožinis, kuris giedamas taip pat ir vidurio bei pietų Lietuvoje. Pasak Motuzo, Švč. Jėzaus Vardo rožinis giedamas dažniausiai per šermenis ir mirusiųjų minėjimus Aukštaitijoje, ypač pietvakarių. Suvalkijoje ir pietinėje Dzūkijos

2 pav. Raseinių „Laidotuvių orkestras“. Rūtos Žarskienės nuotrauka, 2015. LTRFt 19200

dalyje šis rožinis giedamas du vakarus iš eilės, rytų Aukštaitijoje – tik paskutinį vakarą prieš laidotuves (Motuzas 2005: 161). Etnologė Eglė Alenskaitė Švč. Jėzaus Vardo rožinį vadina ryškiausiu Suvalkijos liaudiškojo pamaldumo reiškiniu (Alenskaitė 2012: 77). Švč. Jėzaus Vardo rožinis – viena iš katalikų liaudies pamaldumo praktikų, savo forma artimų Švč. Mergelės Marijos rožiniui¹⁰. Visoje Katalikų bažnyčioje populiarių, prieš mišias arba po jų kalbamą Švč. Mergelės Marijos rožinį išplatino broliai dominikonai. Švč. Jėzaus Vardo rožinis, manoma, yra kilęs iš Šv. Pranciškaus mažesniųjų brolių ordino (bernardinų) pamaldumo Jėzaus Vardui. Lietuvą jis greičiausiai pasiekė per Lenkiją kartu su kontrreformacija XVI a. (Motuzas 2013: 66–67). Pagrindinis šių dviejų rožinių skirtumas yra tai, kad garbinant Mariją giedama arba kalbama 150 kartų malda „Sveika, Marija“, o Švč. Jėzaus Vardo rožinyje 150 kartų šaukiamasi Švč. Jėzaus Vardo (Alenskaitė 2012: 59–60). Pirmą kartą lietuviškai Švč. Jėzaus Vardo rožinis buvo paskelbtas jau minėtoje Kasakauskio 1681 m. parengtoje maldaknygėje „Rožančius švenčiausios Marijos Panos ir saldžiausio vardo Jėzuso“ (Kossakowski 1849 [1681]: 66–103). Taigi akivaizdu, kad šioje maldaknygėje pirmą kartą lietuviškai paskelbta tiek Švč. Jėzaus Vardo rožinio, tiek ir Žemaičių Kalvarijos Kalnų tekstai. Šis faktas liudytų, kad abi liaudiško pamaldumo praktikos tuo metu jau buvo labai paplitusios, todėl galima manyti, kad Švč. Jėzaus Vardo rožinis, kaip ir Kalnai, galėjo būti giedamas jau ilgą laiką prieš pasirodant šiam spausdintam maldynui.

Švč. Jėzaus Vardo rožinis gali būti atliekamas ir už mirusius, ir už gyvus. Tačiau dažniausiai jis giedamas už mirusius. Norint jį giedoti gyvųjų intencijomis, reikia maldą „Amžinąjį atilsį“ pakeisti „Garbė Dievui“, o atliepą „pasigailėk mirusių“ – „pasigailėk mūsų“ (Liturginis maldynas 2013: 363). Pastebėtina, kad tokie patys pakeitimai daromi ir giedant Žemaičių Kalvarijos Kalnus. Švč. Jėzaus Vardo rožinis, kaip ir Kalnai, giedamas šermenyse, laidotuvių

3 pav. Girkalnio (Raseinių r.) giedotojai; iš kairės – Benediktas Jocius ir Mykolas Pečiulis (prie elektrinių vargonėlių). Giedrės Ignatavičiūtės nuotrauka, 2019, LTRFt 22598

išvakarėse, mirties datų paminėjimuose, per gavėnią. Tačiau kartais jis giedamas ir paprastu liturginiu laiku. Pavyzdžiui, Suvalkijoje, Gižų ir Šunskų parapijų kai kuriuose kaimuose, dar ir XXI a. pradžioje jis buvo giedamas po šv. mišių susirinkus vieno iš kaimo gyventojų namuose malda už kaimo mirusiųosius (Alenskaitė 2012: 60)¹¹. Tradiciškai Rožinio maldos rečituojamos, giesmės antifoniškai giedamos kaip ir Kalnuose¹². Svarbu pažymėti, kad Rožiniui atlikti net ir Žemaitijoje pučiamieji instrumentai nenaudojami, jis giedamas

a cappella, o šiais laikais – dažniausiai pritariant sintetatoriui¹³. Tačiau, kaip minėta, Raseinių rajone pučiamaisiais grojama atliekant šermenines giesmes: prieš giesmę ir tarp jos posmų pagriežiami instrumentiniai intarpai. Čia vėl matome skirtumą, nes atliekant Kalnų giesmes pučiamieji groja vietoj teksto, t. y. pučiamųjų garsais tarsi išreiškiamas tam tikros atkarpos (dažniausiai posmo ar pusės posmo) turinys. O Raseiniuose pučiamieji atlieka labiau estetinę ir utilitarinę funkcijas – pagražina ir pailgina tam tikrą giesmę.

Kodėl Raseinių krašte, kuris dar ir šiandien pagal daugelį etnografinių požymių yra priskiriamas Žemaitijos regionui, susipina žemaitiškos ir aukštaitiškos muzikavimo tradicijos, galbūt gali paaiškinti šio krašto istorija ir gyventojų tapatybės – savęs kaip žemaičio / nežemaičio – suvokimas.

Pietryčių Žemaitijos gyventojų tapatybės ir savivokos klausimu

Prieš pradėdami diskusijas apie šio regiono gyventojų tapatybę trumpai apžvelkime jo **istoriją**. Pasak istoriko Eugenijaus Saviščevo, Žemaitijos istorija yra komplikuoja ir neracionalu ieškoti etnografinės ar etninės Žemaitijos sienų XIII–XVIII a. Dar ir XIV a. pabaigoje buvo neaišku, kur prasideda, o kur baigiasi Žemaitija. Pirmąsias aiškesnes nuorodas apie Žemaitijos ribas galima sieti su tarptautiniais Lietuvos ir Kryžiuočių ordino susitarimais: 1382 m.

1 žemėlapis. Žemaitija ir Raseinių regionas skirtingais istoriniais laikotarpiais; sudarė Alma Ragauskaitė

Skirsnemunėje Jogaila pažadėjo Ordinui atiduoti Žemaitiją iki Dubysos, o 1398 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didysis kunigaikštis Vytautas žadėjo Ordinui atiduoti Žemaitiją iki Nevėžio. Nuo tada Nevėžis (išskirta – R. Ž.) tapo tradicine Žemaitijos ir Lietuvos siena. Kitos Žemaitijos sienos formavosi jau Ordino ir Lietuvos derybų metu. Jų rezultatas – Žemaičių seniūnija: gentine prasme dirbtinis darinys, apimantis kuršių, žiemgalių, skalvių ir lietuvių (bent jau Užnemunėje) iš dalies gyventas teritorijas¹⁴. Taigi XV a. pradžioje pamažu susiformavusi Žemaičių seniūnija nebuvo žemaičių genties darinys. Jos sienų vingius diktavo ne gentiniai, o politiniai kriterijai (Saviščevas 2010: 36). XV–XVIII a. istorinė Žemaičių seniūnija apėmė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės šiaurės vakarų dalį, kurią nuo kitų teritorijų skyrė Nevėžio upė. Tuo laikotarpiu rytinio Žemaitijos arealo svarbiausiu administraciniu centru buvo kaip tik Raseiniai, kur iki 1764 m. vykdavo visi teismai ir Žemaitijai bendri seimeliai (Valančius 1972 [1848]: 30–32; Kiaupa 1991: 43). Carinės Rusijos okupacijos metais, 1840 m., Lietuvos vardas ištrintas iš žemėlapių¹⁵ ir 1843 m. iš vienos Lietuvos Vilniaus gubernijos buvo suformuotos dvi – Kauno ir Vilniaus (Gumuliauskas 2010: 22). Didžioji Žemaitijos teritorijos dalis atiteko Kauno gubernijai. Pertvarkant apskričių ribas, dalį Raseinių apskrities teritorijos perėmė Kauno apskritis, perkeldama rytinę Raseinių apskrities ribą, ėjusią Nevėžio upe, į vakarus link Dubysos upės (išskirta – R. Ž.) (Medišauskienė 2004: 351, 354).

Tyrimui svarbi ir Katalikų bažnyčios administracinio skirstymo retrospektyva. Praėjus keleriems metams po Žemaitijos krikšto, 1417 m. įkurta Žemaičių vyskupija iki pat Lietuvos ir Lenkijos Respublikos padalijimo 1795 m. apėmė visą tuometinę Žemaičių seniūnijos teritoriją (Valančius 1972: 25–27; Čerskis 2012: 19–21). XIX a. viduryje Žemaičių vyskupija buvo praplėsta į rytus, iš Vilniaus vyskupijos atėmus aštuonis dekanatus (Kauno, Panevėžio, Ukmergės, Utenos, Obelių, Zarasų, Kuršo ir Žiemgalos) su 93 parapijomis. Taigi tuo metu vyskupijos ribos gerokai peržengė istorinės Žemaičių seniūnijos ribas. 1860 m. Žemaičių vyskupijoje buvo 306 parapijos ir filijų bažnyčios, 1900 m. ją sudarė 19 dekanatų, kurie turėjo 200 parapijų (Krasauskas 1991 [1968]: 146). 1925 m. Žemaičių vyskupiją sudarė 32 dekanatai, juose buvo 216 parapijų. Nors Lietuva 1918 m. atkūrė savo valstybę, tik 1926 m. buvo įsteigta atskira Lietuvos bažnytinė provincija. Taigi po 500 metų gyvavimo Žemaičių vyskupija buvo panaikinta, o jos vietoj įsteigtos Telšių ir Panevėžio vyskupijos ir Kauno arkivyskupija. Raseinių dekanatas, kuris visą šį laikotarpį buvo Žemaičių vyskupijos dalis, nebuvo įtrauktas į Telšių vyskupiją, kuri dengia didžiąją etnografinės Žemaitijos teritorijos dalį, jis buvo priskirtas Kauno arkivyskupijai (Vaišnora 1991 [1968]: 147; Mukienė 2014).

Be abejonės, istoriniai įvykiai turėjo didelės įtakos regiono, kaip etnokultūrinio vieneto, formavimuisi. Tačiau greta objektyvių veiksnių, regioninės tapatybės raiškoje esama ir

2 žemėlapis. Katalikų bažnyčios vyskupijos Lietuvoje nuo 1417 m.; sudarė Alma Ragauskaitė

daug subjektyvumo. Pasak kultūros geografų, regioninės savimonės kultūrinis regionas (*vernacular cultural region*), „yra suvokiamas pačių gyventojų pagal plačiai naudojamą ir priimtina specifiinį regioninį vardą. Kai kurie regioninės savimonės kultūriniai regionai yra paremti fizinėmis aplinkos ypatybėmis, o kiti – ekonominiu, politiniu, istoriniu ar reklaminiu aspektais. Regioninės savimonės, kaip ir daugelis kultūros regionų, neturi tikslių sienų, todėl bet kurios teritorijos gyventojai gali pareikšti gyvenantys daugiau nei viename tokių regionų. [...] Tokių regionų atsiradimo pagrindas – žmonių jausmai ir jų regioninė savimonė“ (Jordan, Domosh, Rowntree, 1997: 13–14). Lietuvių etnogeografė Alma Ragauskaitė, remdamasi aukščiau cituotų užsienio autorių teiginiais ir susiedama juos su savo tyrimais, apibendrina, kad „regioninės tapatybės raiška paremta subjektyviu gyventojų savo subetnos apgyventos teritorijos išskyrimu ir identifikacija su juo. Kitaip sakant, tai mentalinis arealas, įsitvirtinęs gyventojų savimonėje“ (Ragauskaitė 2016: 140). Regioninę savimonę ji išnagrinėjo trimis aspektais: atsižvelgdama į sociolingvistinius, etnologų atliktų regioninės savimonės tyrimų duomenis bei empiriškai surinktus etnokultūrinės savimonės teritorinės raiškos duomenis. Atlikdama etnokultūrinės savimonės raiškos analizę Lietuvoje mokslininkė surinko ir įvertino etnografinę savimonę parodančius žodžius (Žemaitija / žemaitis, Suvalkija / suvalkietis, Dzūkija / dzūkas, Aukštaitija / aukštaitis) bei etnokultūrinę savimonę parodančių žodžių (Kuršas / kuršis, Žiemgala / žiemgalis, Sėla / sėlis, Dainava / dainavis, Sūduva / sūduvis, Jotva / jotvingis) vedinių pasikartojimą įmonių ir regioninę kultūrą vystančių bei globojančių institucijų pavadinimuose. Jos surinkti duomenys ir atlikti tyrimai atskleidė, kad Žemaitija išsiskiria iš kitų etnografinių Lietuvos regionų „savo regioninės savimonės tvirtumu“ (Ragauskaitė 2015: 69–72).

Vienas svarbiausių regioninės savimonės veiksnių yra **tarmė**. Lietuvos kultūrinių regionų tarmių tyrėjų nuomone, „žemaičių etnografinis regionas, didžiąja dalimi sutapdamas su žemaičių tarmės ribomis, pasižymi stipriai išreikštu etnografinio tapatumo ir vienybės pojūčiu, kurį labiausiai formuoja vadinamoji krašto istorinė atmintis“ (Mikulėnienė, Meiliūnaitė 2014: 130). Taigi akivaizdu, kad Žemaitijos gyventojai labiausiai tapatinasi su savo kraštu ir tuo išsiskiria iš kitų Lietuvos etnografinių regionų.

Tačiau visai kita situacija susiklostė šio etnografinio regiono pietrytiniame pakraštyje. Raseinių rajono rytinės dalies – Betygalos krašto gyventojai nemano, kad jie yra *tikri žemaičiai*. Vietinių gyventojų savivoką, kad jie nėra tikri žemaičiai, galbūt lėmė šio Žemaitijos pakraščio tarmė, kurią kalbininkai priskiria vakarų aukštaičių, o ne pietų žemaičių tarmei, ir galbūt per menkos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos žinios. Pavyzdžiui, vakarinė Raseinių rajono dalis priklauso pietų žemaičių raseiniškių patarmei, tačiau Betygalos patarmė jau priskiriama vakarų

aukštaičių šiauliškių patarmei¹⁶. Kalbininkai, vertindami šios tarmės ypatybes, mano, kad tai lyg pereinamoji grandis tarp žemaičių ir šiaurinių rytų aukštaičių. Kaip tik todėl priešinguose šiauliškių ploto pakraščiuose gerokai sumišusios šiauliškių ir kaimyninių patarmių ypatybės: vakaruose labai stipri sąveika su šiaurės žemaičiais telšišiais ir pietų žemaičiais, o rytuose stipri panevėžiškių įtaka (Mikulėnienė, Meiliūnaitė 2014: 156).

XX–XXI a. pradžios žemaičių tapatybę tyrinėjęs etnologas Petras Kalnius mano, kad „etnografinė Žemaitija negali būti tapatinama nei su lingvistine, nei istorine Žemaitija (buvusia Žemaičių seniūnija)“ (Kalnius 2012: 148). Jis mano, kad XIX a. kalbininko Kazimiero Jauniaus vakarų aukštaičių šiauliškių tarmės „atidavimas“ aukštaičių dialektui yra grynai sąlyginis dalykas, nes ši tarmė ir prie jos prigludusios žemaitiškos tarmės yra gana panašios (Kalnius 2012: 152). Remdamasis savo 2002–2004 m. ekspedicijose surinktais duomenimis, autorius teigia, kad Žemaitijos-Aukštaitijos paribyje tarmės ir savimonės ribos kai kur sutampa, o kai kur ir nesutampa. Pasak Kalniaus, šis paribys – tai „Gordijaus mazgas“ ir įvairiapusių mokslinių tyrimų laboratorija“ (Kalnius 2012: 152, 148). Remdamasis taip pat ir anksčiau surinktais materialinės kultūros (etnografinių pastatų) duomenimis, tyrėjas mano, kad Žemaičių seniūnijos egzistavimo laikotarpiu, nepaisant žmonių bendruomenių skirtumų, visi gyventojai save laikė žemaičiais. Šiais laikais aiškėja tendencija, kad žemaitiškoji savimonė yra linkusi neišeiti už kalbininkų nubrėžtos tarmių skiriamosios ribos (Kalnius 2012: 158–159, 171). Paribio gyventojų sąmonėje svyruoja ir Žemaitijos geografinių ribų suvokimas: nuo nežymaus arba žymesnio jos ribų nukėlimo į rytus iki stulbinamo Žemaitijos susiaurinimo į vakarų pusę. Matomi ir geografiniai barjerai: į rytus – Dubysa, į pietus – Nemunas (Kalnius 2012: 176).

Kalniaus teiginius patvirtina ir šio straipsnio autorės ekspedicijų metu atlikti tyrimai. Pavyzdžiui, vietiniai gyventojai, ypač gyvenantys dešiniajame Dubysos krante, savęs nelaikė *tikrais žemaičiais*. Pasak jų, Žemaitija prasideda už Dubysos. Tai išryškėja ir vieno iš kalbintų muzikantų (70 metų) pasakojime. Norėdamas vietiniam dūdų orkestrui priešinti kaimyninio rajono muzikantus, jis pavadino juos *žemaičiais*¹⁷. Dviguba šio krašto gyventojų tapatybė, kaip minėta, akivaizdi ir muzikavimo papročiuose. Todėl nenuostabu, kad Raseinių tradicinės sudėties pučiamųjų ansamblio (du trimitai, trombonas ir tūba) „Laidotuvių orkestras“ muzikantai pareiškė, kad jie atlieka viską – giesmes, Rožinį, tik Kalnų negroją. Jie paaiškino, kad ties Nemakščiais eina aukštaitiškos Kauno ir žemaitiškos Telšių vyskupijos riba, todėl iki Viduklės, kaip ir visoje Kauno arkivyskupijoje, giedamas Švč. Jėzaus Vardo rožinis, o jau Nemakščiuose – Kalnai¹⁸.

Tačiau ar tikrai šiame krašte niekada nebuvo giedami Kalnai? Ar jie nustoti giedoti po 1926 m., panaikinus Žemaičių vyskupiją ir Raseinių dekanatą priskyrus Kauno

arkivyskupijai? Kad giesmių repertuaro ir atlikimo tradicijos galėjo pakisti, rodytų Betygalos krašto kraštotyriminkės ir muziejininkės Marijonos Birutės Navakauskienės ekspedicijose užrašyti duomenys, jog maždaug XX a. viduryje Armonių kaime (Betygalos parapija) pas Joną Grabauską giedodavo Kalnus¹⁹. Na, o šiandien Girikalnyje vieną iš šermenų vakarų iš „tikrų žemaičių“ išmokus Kalnus kartais gieda parapijos giesmininkai, Didįjį penktadienį prieš Velykas – šio miestelio folkloro ansamblio dalyviai²⁰. Kas tai – naujos tradicijos kūrimas ar senosios sugrįžimas, parodys ateities tyrimai.

Išvados

Žemaičių Kalvarijos Kalnai, skirti melstis ir giedoti apvaikštant XVII a. pirmoje pusėje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje įsteigtą pirmąjį Kryžiaus kelią, yra tapę neatsiejama žemaitiškų katalikiškų laidotuvių apeiga. Ji šiame regione gyvuoja dar ir šiandien. Žemaitijoje nuo XIX a., o galbūt ir gerokai anksčiau šermenyse buvo grojama pučiamaisiais instrumentais, jais griežiamas giesmių melodijas galima išgirsti ir XXI a. pradžioje. Kalnai, ypač kai atliekami antifoniškai – giedami ir griežiami pučiamųjų ansamblio / orkestro, yra tapę žemaitiškumo simboliu. Tačiau Raseinių rajone, nuo seno priklausiusiame Žemaitijai, susiklostė kitokia situacija. 2015 m. šiame rajone vykdytos ekspedicijos metu sužinota, kad katalikiškose laidotuvėse giedami ne Kalnai, o Švč. Jėzaus Vardo rožinis, būdingas kitiems Lietuvos etnokultūriniais regionams. Atlikus tyrimus paaiškėjo, kad šio rytinio Žemaitijos pakraščio gyventojai savęs žemaičiais nelaiko. Tai sietina su šio krašto istorija, jo administracinėmis ribomis. Rytinė ir pietrytinė Žemaitijos ribos nuolat keitėsi, kelis šimtmečius ją žymėjo Nevėžio upė, o XIX a. viduryje ji buvo paslinkta į vakarus link Dubysos. Svarbu ir tai, kad Raseinių regionas, keletą šimtmečių buvęs vienas iš istorinės Žemaičių seniūnijos centrų ir priklausęs Žemaičių vyskupijai, XX a. pradžioje tapo aukštaitiškos Kauno arkivyskupijos dalimi. Galbūt todėl ypač dešiniojo Dubysos kranto – Betygalos apylinkių gyventojams sunku save suvokti kaip *tikrus žemaičius* arba *tikrus aukštaitčius*. Tam įtakos turėjo ir šio Žemaitijos pakraščio patarmė, kurią kalbininkai priskiria vakarų aukštaitėms šiauliškiams, o ne pietų žemaičiams raseiniškiams. Taigi šiame krašte susiformavo savitas regioninės savimonės kultūrinis regionas, kuriam būdinga pereinamoji (tarpinė) arba mišri vietinių gyventojų tapatybė. Šią prielaidą patvirtina ir laidotuvių repertuaro bei muzikavimo pučiamaisiais instrumentais tradicijos. Čia, greta žemaitiškų, galima įžvelgti ir šiame regione retesnių, kitiems regionams būdingesnių bruožų. Ar tikrai šiame areale anksčiau niekada negiedoti Kalnai? Ar jų atlikimas šiais laikais – naujas, madingas dalykas? Į šiuos klausimus gali atsakyti tik būsimi tyrimai.

Nuorodos

- 1 Lot. *Via Crucis, Via Dolorosa*. Šią pamaldumo formą praktikuoja ne tik Romos katalikai, bet ir kitos Vakarų krikščionijos denominacijos – anglikonai, liuteronai, metodistai. *Wikipedia, the Free Encyclopedia*, https://en.wikipedia.org/wiki/Stations_of_the_Cross [žiūrėta 2019 03 08].
- 2 Bolonijoje, Šv. Stepono vienuolyne, V a. šio miesto vyskupo šv. Petronijaus iniciatyva buvo pastatytos kelios tarpusavyje sujungtos koplyčios, kuriomis buvo siekiama atkartoti žymesnes Jeruzalės šventyklas. Kaip tik dėl šio komplekso ilgainiui vienuolynas imtas vadinti *Hierusalem*. *The Catholic Encyclopedia*, <http://www.newadvent.org/cathen/15569a.htm> [žiūrėta 2019 04 26].
- 3 Pirmoji koplyčia, kuri vėliau tapo viena iš Kalvarijos stočių, pastatyta Gardų piliakalnyje 1619 m. ir pavadinta Šv. Jono Krikštytojo vardu. 1633 m. Žemaičių vyskupu paskirtas įtakingos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės giminės atstovas Jurgis Tiškevičius, labai rūpinęsis katalikybės puoselėjimu ir stiprinimu, vienuolių plėtimu, kalvarijų kūrimu, po kelerių metų pasikviečia Kryžiaus kelių steigimo patirtį turinčius dominikonų ordino vienuolius ir, ėmęsis Kalvarijos įrengimo, pats paskiria koplyčioms vietas (Valančius 1972: 121). Manoma, kad 1640 m. dalis koplyčių jau stovėjo, nes vyskupas Tiškevičius savo kelionės į Romą metu gavo iš popiežiaus Urbono VIII atleidų privilegijas šešioms koplyčioms, o 1649 m. jų jau buvo ne mažiau kaip trylika (Vasiliūnienė 2010: 92–93).
- 4 *Rozancius swęnciausios Maryos Pannos yr saldziausy warda Jezus. Teypogi Spažabas apwaykščiojima Kalnu Kalworyjos Ziamayciu Su Madlitwomis yr Giesmiemis ant to fluzijenciomis [...]*, Wilniuy Drukarniey K. J. M. Akademi: Metu 1779 (Vaičekauskas 2005: 93).
- 5 Pirmasis giesmynas lietuvių kalba „Giesmės tikėjimui katolic-kam priderančios“, parengtas jėzuito Saliamono Slavočinskio, pasirodė 1646 m.
- 6 Alfonsas Motuzas naujoje savo knygoje „Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldyno istorija, muzika ir apeigos“, pasirodžiusioje 2017 m., išsamiai aptaria visus Senųjų ir Naujųjų Kalnų leidimus, išnagrinėja ir palygina jų skirtumus. Jis nurodo, kad Naujųjų Kalnų maldų ir giesmių tekstus sukūrė kunigas Petras Palšis, redagavo – kunigai marijonai Jonas Paliūkas ir Vaclovas Aliulis, o maldas ir giesmes senosioms melodijoms pritaikė monsinjoras doc. dr. Pranciškus Tamulevičius (Motuzas 2017: 11).
- 7 Naujuosius Kalnus sudaro 21 malda-apmąstymas apie Viešpaties Jėzaus kančią, treji poteriai („Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“, „Garbė Dievui Tėvui“ arba „Amžinąjį atilsį“), Visų Šventųjų litanija ir 22 giesmės.
- 8 Apie muzikavimo tradicijų kaitą laidotuvių papročiuose žr. Žarskienė 2012.
- 9 Duomenys autorės užrašyti Raseiniuose 2015 m., LTRV 998.
- 10 Motuzas mano, kad Švč. Jėzaus Vardo rožinis panašus į Valandų liturgiją – vienuolių giedamą brevijorių, nes 150 kartų kalbama arba giedama malda „Jėzau mūsų valdove“ primena 150 psalmių, kurios ir sudaro valandų liturgiją (Motuzas 2013: 67).
- 11 Minėtuose kaimuose Rožinis giedotas ir per *Kryžiaunias dienas* (Alenskaitė 2012: 111).
- 12 Maždaug iki XX a. dešimto–dešimtmecio, kai kur ir ilgiau, tiek Kalnus, tiek Rožinį giedodavo į šermenis susirinkę kaimynai ir giminės. Dažniausiai pirmą posmą giedodavo vyrai, o antrą – moterys. Šiandien Raseinių krašte antifoninio giedojimo tradicija po truputį nyksta. Pavyzdžiui, Girikalnyje

- laidotuvėse gieda samdomas giesmininkų duetas. Atlikdami giesmes jie kartu gieda visus posmus, pritardami elektriniai vargonėliai (LTRF cd 1384/08/).
- ¹³ Alenskaitė, tyrinėjusi Švč. Jėzaus Vardo rožinio giedojimo tradicijas Suvalkijos regiono Gižų ir Šunskų parapijose, rašo, kad retais atvejais iš miesto atvykę samdomi giesmininkai gieda pritardami kanklėmis arba smuiku (Alenskaitė 2012: 61).
- ¹⁴ Saviščevas šį darinį siūlo vadinti *Didžiąja Žemaitija* ir prieinti XIII–XIV a. šaltiniuose minimai Žemaitijai, kuriai derėtų *Mažosios* epitetas (Saviščevas 2010: 36).
- ¹⁵ Nuo 1840 m. iš gubernijų pavadinimų išbrauktas Lietuvos vardas. 1843 m. Lietuva buvo pavadinta Rusijos šiaurės vakarų kraštu (Gumuliauskas 2010: 22).
- ¹⁶ *Lietuvių kalbos instituto Tarmių tekstyno duomenų bazė*, <http://tarmiuarhivas.lki.lt/pradinis.php?sutrump=bnd> [žiūrėta 2019 05 06].
- ¹⁷ Duomenys autorės užrašyti Raseiniuose 2015 m., LTRV 997.
- ¹⁸ Duomenys autorės užrašyti Raseiniuose 2015 m., LTRV 997.
- ¹⁹ Iš Navakauskienės rankraščio, atsiųsto straipsnio autorei el. paštu 2015 08 24.
- ²⁰ Iš mokytojo, giesmininko ir muzikanto Mykolo Pečiulio el. laiško straipsnio autorei 2015 09 17.
- Santrumpos**
- LMTA – Lietuvos muzikos ir teatro akademija
 LTRFt – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas, fonoteka
 LTRV – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas, videoteka
- Literatūra**
- Alenskaitė Eglė, Rožančiaus pamaldumas Šunskų ir Gižų parapijose XX a.–XXI a. pradžioje, in: *Suvalkija*, 2012, Nr. 1 (44), p. 59–62.
- Alenskaitė Eglė, Suvalkijos kaimo krikščioniškosios dorovės ir blaivybės problemų sprendimas: Šunskų ir Gižų parapijų giesmininkų veikla XX amžiuje–XXI amžiaus pradžioje, in: *Kaimo raidos kryptys žinių visuomenėje*, 2012, Nr. 3, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, p. 108–114.
- Alenskaitė Eglė, Suvalkijos giesmininkai ir giedojimo erdvės kaita XX a.–XXI a. pradžioje, in: *Tradicija ir dabartis*, Nr. 7, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2012, p. 73–82.
- Batavičius Albinas, *Tauragės apskrities dūdų orkestrai*, Tauragė, 1995.
- Buračas Balys, *Lietuvos kaimo papročiai*, Vilnius: Mintis, 1993.
- Čerskis Stanislovas (sud.), *Žemaičių vyskupijos aprašymas* (su trimis nedideliais žemėlapiais sudarytas katedros kanauninko Stanislovo Čerskio, teologijos mokslų daktaro, daugelio mokslo draugijų nario), Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2013 [1830].
- Garnevičiūtė Rimutė, Trijų katalikiškų laidotuvių papročių religinė prasmė (XXI a. pradžia), in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 36, Vilnius: Katalikų akademija, 2012, p. 133–155.
- Griciūtė-Švėrebiene Liepa, *XVII–XVIII a. bažnytinės procesijos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2011.
- Gumuliauskas Arūnas, *Lietuvos istorija (1795–2009 m.)*, Šiauliai: Lucilijus, 2010.
- Jordan T. G., Domosh M., Rowntree L., *The Human Mosaic: A thematic introduction to Cultural Geography*, New York: Longman, 1997.
- Kalnius Petras, *Žemaičiai XX a.–XXI a. pradžia*, Vilnius: Mintis, 2012.
- Kiaupa Zigmantas, Reformų metas Šiauliuose 1765–1795 m., in: *Šiaulių miesto istorija (iki 1940 m.)*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1991, p. 41–61.
- Kossakowski Georgius [Kasakauskis Jurgis] (sud.), *Rožančius swęcziausios Marios Panos yr saldziausi warda Jezusa su rejkalingesniomis maldomis diewabajmingam katalikuj*, Vilnius: Spaustuwi A. Dworczius, (1849 [1681]).
- Krasauskas Rapolas, Katalikų bažnyčia Lietuvoje. II. Carinės Rusijos okupacijos laikais, in: *Lietuvių enciklopedija*, t. XV: *Lietuva* [Antrasis leidimas], Vilnius: Lietuvos enciklopedijų redakcija, 1991 [1968], p. 141–146.
- Liturginis maldynas* [Šeštasis pataisytas leidimas]. Imprimatur G. Grušas. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2013.
- Mardosa Jonas, Šiuolaikiniai atlidai Lietuvoje: religinis ir socialinis aspektas, in: *LKMA suvažiavimo darbai*, t. XVIII, kn. 1, Vilnius: Katalikų akademija, 2003, p. 259–278.
- Medišauskienė Zita, Vilniaus gubernijos administracinio suskirstymo pertvarkymas, in: *Istorijos akiračiai*, Vilnius: Lietuvių istorijos instituto leidykla, 2004, p. 341–362.
- Mikulėnienė Danguolė, Meiliūnaitė Violeta (red.), *XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas. Žemėlapiai ir jų komentarai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, leidykla „Briedis“, 2014.
- Motuzas Alfonsas (sud.), *Žemaičių Kalvarijos Kalnai. Šermeninės giesmės*, Vilnius: „Katalikų pasaulio“ leidykla, 1993.
- Motuzas Alfonsas, Muzikos instrumentai Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelio kulte, in: *Tiltai*, Nr. 4 (13), Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2000, p. 111–119.
- Motuzas Alfonsas, *Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2003.
- Motuzas Alfonsas, *Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2005.
- Motuzas Alfonsas, Jėzui Kristui skirtų katalikų liaudies pamaldumo praktikų raiška Lietuvoje, in: *Soter: religijos mokslo žurnalas*, Nr. 48 (76), Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2013, p. 65–79.
- Motuzas Alfonsas, *Žemaičių Kalvarijos Kalnų maldyno istorija, muzika ir apeigos*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2017.
- Mukienė Danutė, *Žemaičių (Medininkų) vyskupija*, http://www.samogit.lt/VYSKUPIJA/zem_vyskup.htm [žiūrėta 2019 05 02].
- Ragauskaitė Alma, Lietuvos etnokultūriniai regionai: formavimasis ir rezultatas, in: *Etninė kultūra*, Nr. 9, Vilnius: Etninės kultūros globos taryba, 2015, p. 61–77.
- Ragauskaitė Alma, *Lietuvos etnokultūrinis regionavimas*, daktaro disertacija, humanitariniai mokslai, etnologija (07 H), Vilnius: Lietuvos muzikos ir teatro akademija, Vilniaus universitetas ir Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016.
- Saviščevas Eugenijus, *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas: 1409–1566 metais*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.
- Stumbra Saulius, Šermenų apeigos Žemaitijoje: tradicijos ir modernumo problematika, in: *Res Humanitariae*, t. IX, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2011, p. 65–85.
- Stundžienė Bronė, *Žemaičių folklorinė atmintis*, in: *Tautosakos darbai*, t. XXXIV, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007, p. 32–53.

- Vaicekauskas Mikas, *Lietuviškos katalikiškos XVI–XVIII amžiaus giesmės*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005.
- Vaišnora Juozas, Katalikų bažnyčia Lietuvoje. III. Nepriklausomaisiais ir okupaciniais laikais, in: *Lietuvių enciklopedija*, t. XV: *Lietuva* [Antrasis leidimas], Vilnius: Lietuvos enciklopedijų redakcija, 1991 [1968], p. 146–151.
- Valančius Motiejus, *Raštai*, t. II: *Žemaičių vyskupystė*, Vilnius: Vaga, 1972 [1848].
- Vasiliūnienė Dalia, *Žemaičių Kalvarija. Piligriminio centro istorija ir dailė XVII–XIX a.*, Vilnius: Aidai, 2010.
- Vitėnas Augustinas, Kančios kelias: istorija, tradicijos ir architektūrinis ryšys su evangeline Jeruzale, in: *Plateliai, Beržoras, Gintališkė, Šateikiai, Žemaičių Kalvarija, Gegrėnai. Plungės dekanato sakralinė architektūra ir dailė*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005, p. 229–251.
- Žarskienė Rūta, Pučiamųjų instrumentų orkestrai tradicinėje Lietuvos kultūroje: nuo didikų rūmų iki sodžiaus, in: *Tautosakos darbai*, t. XXXVIII, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009, p. 149–168.
- Žarskienė Rūta, Instrumentinė muzika kaip kultūrinės regioninės atminties raiška, in: Bronė Stundžienė (moks. red.), *Homo narrans: folklorinė atmintis iš arti*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 371–392.
- Žarskienė Rūta, Pučiamųjų instrumentų orkestrai Žemaitijos etninėje kultūroje, in: Virginijus Jocys (sud.), *Žemaičių kultūros savastys*, t. II: *Epochų jungtys*, Vilnius: Šilalės kraštiečių draugija, 2013, p. 79–90.
- Žarskienė Rūta, Muzikavimas atlatuose, arba Barokas XX–XXI amžiuje, in: *Tautosakos darbai*, t. XLIX, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2015, p. 145–170.
- Žarskienė Rūta, Žemaitijos atlatų ir kitų bažnytinių švenčių muzikavimo tradicijos, in: *Acta humanitarica universitata Saulensis*, t. 21, Šiauliai: Šiaulių universiteto Humanitarinis fakultetas, 2015, p. 198–218.
- Žarskienė Rūta, *Balsas truba svieta judins ir numirusius pabudins*. Malda su pučiamaisiais instrumentais liaudiško pamaldumo tradicijoje, in: *Tautosakos darbai*, t. 55, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2018, p. 177–197.

Summary

The article studies the musical culture of Žemaitija (Engl. Samogitia), the northwestern region of Lithuania. The main focus is placed on funeral repertoire and musical customs characterized by the involvement of brass bands. Variations of the funeral repertoire in the greater part of ethnographic Samogitia and on the periphery of the region, the Raseiniai District, as well as factors which had determined the differences are also analyzed. The author of this article has been researching the brass band tradition, kept alive in Samogitia to this day, and has been conducting fieldwork in the northwestern and central part of the region since 2004. Like most Lithuanian ethnologists, she used to think that the *Kalnai* of Žemaičių Kalvarija—the main hymns (or rather, rite) of a Catholic funeral—was spread throughout the Samogitia region and could even be considered its symbol. The *Kalnai* are a coherent sequence of prayers and hymns meant to accompany the

walk around the Hills of Žemaičių Kalvarija (Samogitian Calvary) in northwestern Žemaitija—the first Way of the Cross established in the Grand Duchy of Lithuania in the early seventeenth century. The *Kalnai* are chanted for the living and the dead during Advent, Lent, or other periods, particularly for the deceased person and their relatives during the wake and the first or other anniversary of their passing. Nevertheless, fieldwork conducted in the Raseiniai District in the southeast of Samogitia region in 2015 revealed that the *Kalnai* were not performed in the area. Like in many other places around Samogitia, this region boasted a strong brass band tradition; however, the main funeral chant was not the *Kalnai*, but the Rosary of the Blessed Name of Jesus. This finding encouraged the author to take a closer look into this history of the area on the outskirts of the ethnographic region and analyze the identity issue of its population. It was revealed that several centuries ago, Raseiniai was an important administrative center of the Duchy of Samogitia with the Nevėžis River marking the border of Raseiniai County. Administrative reforms carried out under the rule of the Russian Empire in the nineteenth century moved the border of the county westwards closer to the Dubysa River. It is also noteworthy that having been part of the Samogitian Diocese (Lith. Žemaičių vyskupystė) from the fifteenth century, at the beginning of the twentieth century, the province of Raseiniai found itself within the Archdiocese of Kaunas. Maybe this can explain the reason residents in the vicinity of Betygala on the right bank of the Dubysa River in particular have difficulties identifying themselves as *true* Samogitians (Lith. Žemaičiai) or *true* Highlanders (Lith. Aukštaičiai). This may also be due to the subdialect of this peripheral area of Samogitia; it is attributed by linguists not to the southern Samogitian dialect spoken by Raseiniai residents, but to the western Highlander dialect prevalent around Šiauliai. Thus, this area may be said to have all the features of a vernacular cultural region whose population is characterized by an intermediate, or mixed, identity. The assumption is corroborated by the funeral repertoire and brass band tradition. Samogitian customs here co-exist with those that are more common to other ethnographic regions of Lithuania but rather rare in Samogitia. Members of a Raseiniai-based traditional brass band, Funeral Orchestra, admit that although they have never played the *Kalnai*, this rite has gained popularity here over the recent years. For instance, in Girkalnis, Raseiniai District, the *Kalnai* picked up from “true” Samogitians are sung by parish chanters on one of the nights during a wake and by members of the town’s folk group on Good Friday. Is the chanting of the *Kalnai* a new, trendy practice of today? Have these hymns been chanted in this area before? To be able to answer these questions, further research is required.